

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГАЛИЦЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ІМЕНІ В'ЯЧЕСЛАВА
ЧОРНОВОЛА
ЮРИДИЧНЕ ВІДДІЛЕННЯ**

Кафедра права

КУРСОВА РОБОТА
з дисципліни
Цивільне процесуальне право
на тему:
**ПРЕДСТАВНИЦТВО У ЦИВІЛЬНОМУ
СУДОЧИНСТВІ:
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ**

Виконала:

студентка групи Пб-21
Яніщук Анжеліка

Науковий керівник:

к.ю.н.Майка М. Б.

Тернопіль, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІНСТИТУТ ПРЕДСТАВНИЦТВА В ТЕОРІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА.....	6
1.1. Поняття та значення представництва у цивільному процесі.....	6
1.2. Види представництва за цивільним процесуальним законодавством України.....	9
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ПРЕДСТАВНИЦТВА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ.....	13
2.1. Правова природа самопредставництва у цивільному процесі.....	13
2.2. Особливості та сутність договірної представництва у цивільному судочинстві.....	15
2.3. Процесуальні аспекти участі законних представників у судовому процесі за цивільним процесуальним законодавством України.....	17
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕДСТАВНИЦТВА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ В УКРАЇНІ.....	21
ВИСНОВКИ.....	25
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	27

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Стаття 59 Конституції України закріплює право громадян і юридичних осіб на отримання правової допомоги при реалізації конституційного права на судовий захист [1]. У цивільному судочинстві правова допомога при здійсненні захисту прав і інтересів громадян, що охороняються законом і юридичних осіб реалізовується, зокрема, в формі судового представництва. Таким чином, інститут представництва в цивільному процесуальному праві є одним з передбачених законом способів реалізації права на судовий захист.

Представництво – врегульована законом діяльність однієї особи від імені й в інтересах іншої особи в цивільному судочинстві.

Адвокатське представництво у цивільному процесі України назвати «монополією» можна тільки з певною натяжкою, оскільки для сторін, третіх осіб та інших учасників справи зберігається можливість самотійно захищати свої права та інтереси у будь-якій категорії цивільної справи, а також вони можуть вільно собі обрати судового представника у справах, які стосуються трудових спорів або малозначних справ. В європейських країнах, багато з яких є членами Європейського Союзу (надалі – ЄС), вимоги стосовно адвокатського представництва в цивільному процесі є більш жорсткими ніж в Україні, що дає підстави говорити про встановлення в них справжньої адвокатської монополії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що проблемам інституту представництва в суді, зокрема цивільному процесі, приділялась значна увага в юридичній літературі, зокрема в працях М. Й. Штефана, В. В. Комарова, Л. Ю. Міхєєва, М. К. Треушникова, С. Я. Фурси та ін. Але все ж таки ґрунтовних наукових розробок з цієї тематики за роки незалежності України, на нашу думку, не так і багато. Серед захищених дисертацій з дослідження інституту представництва в суді в різних видах судочинства можна назвати такі роботи: І. А. Павлунік «Представництво в цивільному процесі України» (2002), С. А. Чванкін «Добровільне

представництво у цивільному процесі України» (2005), Г. З. Лазько «Правова природа процесуального представництва у цивільному процесі» (2006), В. С. Заяць «Правове регулювання участі представника у судовому адміністративному процесі» (2011), Д. В. Іванчулинець «Законне представництво у цивільному процесі» (2012), Л. Д. Будзан «Представництво в адміністративному судочинстві України» (2013), О. В. Розсильна «Представництво в господарському процесі України» (2015), О. Ю. Русин «Судове представництво в цивільному судочинстві України» (2017).

Мета дослідження полягає у теоретичному вивченні інституту представництва в цивільному процесі України.

Мета роботи передбачає виконання наступних **завдань**:

- визначення поняття та значення процесуального представництва;
- характеристика видів процесуального представництва;
- визначення процесуального становища та повноважень процесуального представника;
- дослідження правової природи самопредставництва у цивільному процесі;
- з'ясування особливостей та сутності договірної представництва у цивільному судочинстві;
- дослідження процесуальних аспектів участі законних представників у судовому процесі за цивільним процесуальним законодавством України;
- аналіз інституту представництва за цивільним процесуальним законодавством країн Європи;
- визначення шляхів удосконалення правового регулювання представництва у цивільному процесі України з використанням досвіду європейських країн.

Об'єктом дослідження даної курсової роботи виступає законодавство України, зокрема та його частина, яка регламентує поняття, значення та види представництва у цивільному процесі.

Предметом дослідження курсової роботи є загальна характеристика інституту представництва в цивільному процесі.

Методологічною основою дослідження виступають такі методи, як: метод аналізу, діалектичний метод, метод синтезу, індукції та дедукції, системний метод, структурно-функціональний, порівняльно-правовий. Комплексне застосування усіх зазначених методів, дало можливість всебічно та повно розглянути досліджувану тему.

Структура роботи. Курсова робота складається із вступу, трьох розділів, які включають п'ять підрозділів, з висновку та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 31 сторінка, з них чотири сторінки списку використаних джерел (32 найменування).

РОЗДІЛ 1. ІНСТИТУТ ПРЕДСТАВНИЦТВА В ТЕОРІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

1.1. Поняття та значення представництва у цивільному процесі

15 грудня 2017 р. одночасно набрали чинності три процесуальні кодекси [2], серед яких й Цивільний процесуальний кодекс України (надалі – ЦПК України) [3]. Окрім того, суттєвих змін зазнав Господарський процесуальний кодекс України (надалі – ГПК України) та Кодекс адміністративного судочинства України (надалі – КАС України). Істотних змін зазнав один із ключових у цивільному судочинстві інститут – інститут процесуального представництва.

Відповідно до ч. 2 ст. 15 ЦПК України «Представництво у суді як вид правничої допомоги здійснюється виключно адвокатом (професійна правнича допомога), крім випадків, встановлених законом» [3].

Важко переоцінити значення та роль представництва у цивільному та цивільному процесуальному праві, оскільки існує безліч юридичних конструкцій, які прямо/опосередковано пов'язані із ним.

Варто відмітити, що оновлений ЦПК України не трактує поняття «представництва», а лише включає даний термін (ст. 58). У вітчизняній цивілістичній літературі можна зустріти наступні терміни:

- представництво в суді;
- процесуальне представництво;
- судове представництво;
- інститут процесуального представництва;
- адвокатське представництво.

З цього приводу існує багато наукових думок, хтось із науковці ототожнює дані поняття, а хтось розмежовує.

Так, для прикладу, Дубчак Н. С. переконана, що узагальнювальний для всіх видів судочинства варто вживати саме «процесуальне представництво»,

оскільки саме воно відбиває захист інтересів клієнта під час розгляду справи в суді. Більш того, вчена вважає, що така ознака відмежовує його від цивільного представництва/«непроцесуального представництва», під яким розуміється представництво інтересів у різних публічних органах [4, с. 82].

Стосовно розуміння власне «представництва», розглянемо наукові його трактування. Так, етимологія «представництво» латинського походження, що в перекладі від «restaurāre» означає «відновлювати» [5, с. 560].

Юридична енциклопедія досліджуване поняття трактує як «правовідносини, в яких одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчиняти правові дії від імені другої сторони, яку вона представляє» [6, с. 478].

Хоча інститут процесуального представництва зустрічається у всіх процесах, проте в силу економічних обставин даний інститут сформувався й розвивався саме в рамках цивільно-правової доктрини, виникнення якого пов'язано із необхідністю укладати правочини, котрі будуть мати юридичні наслідки для довірителя, а у цивільному процесі його виникнення пов'язують із необхідністю представлення та захистом майнових/особистих немайнових прав/інтересів довірителя [7, с. 49].

Як було зазначено у вступі роботи, що представництво в цивільному судочинстві виступає процесуальним засобом реалізації тих громадянських прав, які гарантує кожному Основний Закон держави. Васильєв С. В. відмічає, що інститут представництва надає можливість фізичним/юридичним особам задіювати у процес юридично грамотних осіб для ведення цивільної справи в суді та захисту їх суб'єктивних прав/інтересів [8, с. 146].

Поліщук М. Г. Зазначає, що необхідність судового представництва зумовлена рядом причин, серед яких:

- неможливість юридичних осіб безпосередньо брати участь в розгляді справи;
- неможливість додержання під час розгляду цивільних справ, у котрих задіяні недієздатні або неповнолітні особи, змагального начала судочинства;

- під час розгляду справи в суді бажання заінтересованих осіб одержати кваліфіковану юридичну допомогу тощо [9, с. 145–146].

Поліщук М. Г. Дає авторське визначення процесуального представництва, яке розглядає суб'єктивному та об'єктивному розуміннях: «В суб'єктивному значенні представництво – це діяльність представника, спрямована на захист суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів особи, яку він представляє, в межах наданих повноважень, а також сприяння судові у винесенні законного й обґрунтованого рішення по справі. В об'єктивному значенні представництво – це врегульовані цивільно-процесуальними нормами відносини, згідно з якими представник здійснює від імені та в інтересах особи, яку він представляє, комплекс процесуальних дій, спрямованих на захист прав та інтересів щодо розгляду та вирішення цивільної справи» [9, с. 146].

Що ж стосується значення процесуального представництва, то потреба у ньому виникає тоді, коли особа, котру представляють:

- 1) за законом позбавлена можливості здійснювати юридичні дії (для прикладу, у випадку відсутності дієздатності);
- 2) немає фізичної можливості вчинити такі дії (для прикладу, через хворобу);
- 3) бажає особисто реалізовувати належні їй законом права/обов'язки.

Розглянемо ще кілька правових точок зору відносно досліджуваного правового інституту. Так, у процесуальній літературі виділяють два підходи до його трактування:

- 1) перший ґрунтується на тому, що представництвом визнається виключно діяльність, котра виступає суттю власне самого представництва (Клейман А. Ф.);
- 2) другий ґрунтується на тому, що представництво виступає правовідношенням, змістом якого являється представницька діяльність (Ільїнська І. М., Лесніцька Л. Ф.)

Фурса С. Я. з цього приводу в науково-практичному коментарі, ототожнюючи поняття судового та процесуального представництва, трактує

саме представництво як правові відносини, через котрі одна особа/представник на підставі повноваження (надані статутом, законом, договором, положенням) виконує, процесуальні дії у цивільному судочинстві в інтересах другої особи/довірителя, котрі спрямовуються на захист невизнаних, оспорюваних чи порушених прав/інтересів другої особи, суспільних/державних інтересів, в результаті чого у представника виникає комплекс процесуальних прав/обов'язків [10, с. 160].

Проаналізувавши різні погляди науковців, вбачаємо за доцільне навести наступні істотні ознаки, що відбивають сутність досліджуваного інституту:

- представник виступає в інтересах та від імені особи, котру представляє;
- представник здійснює права/обов'язки особи, котру представляє;
- дії, вчинені представником, виступають обов'язковими для особи, котру представляє;
- представник діє у рамках наданих йому законом повноважень і у здійсненні деяких із них може бути обмежений;
- його дії спрямовуються на захист невизнаних, оспорюваних та порушених прав/інтересів як довірителя, так й суспільних/державних інтересів.

Таким чином, в цивільному процесуальному праві інститут представництва виступає одним із способів реалізації права на судовий захист, котре надає особі чинне законодавство. У цивільному судочинстві під ним розуміють діяльність однієї особи/представника в інтересах та від імені другої особи/довірителя, що врегульована чинним національним цивільним процесуальним законодавством.

1.2. Види представництва за цивільним процесуальним законодавством України

Відповідно до ч. 1 ст. 58 ЦПК України «Сторона, третя особа, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи,

може брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника» [3]. У юридичній літературі здійснюють поділ представництва на різні види за певними критеріями.

Беручи до уваги види представництва за ЦПК України, усіх осіб, котрі можуть бути представниками в цивільному процесі представимо у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1. Особи, які можуть бути представниками в цивільному процесі

Особа, чії інтереси представляють	Представник	Характер представництва
Фізичні особи	Адвокат	Немає обмежень чи виключень
	Законний представник	Батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, визначені законом по відношенню до малолітніх осіб віком до чотирнадцяти років, а також недієздатних фізичних осіб (ч. 1 ст. 59 ЦПК України)
		Батьки, усиновлювачі, піклувальники чи інші особи, визначені законом по відношенню до неповнолітніх осіб віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також осіб, цивільна дієздатність яких обмежена (ч. 2 ст. 59 ЦПК України)
Юридичні особи приватного та публічного права	Особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність (крім осіб визначених в ст. 61 ЦПК України)	Під час розгляду спорів, що виникають з трудових відносин, а також справ у малозначних спорах (малозначні справи)
	Адвокат	Немає обмежень чи виключень
Орган державної влади, орган місцевого самоврядування	Через свого керівника або члена виконавчого органу, уповноваженого діяти від імені юридичної особи	
	Адвокат	Немає обмежень чи виключень
	Через свого керівника	
Судді, прокурори, слідчі, працівники підрозділів, що здійснюють ОРД, коли вони діють від імені відповідного органу	Судді, прокурори, слідчі, працівники підрозділів, що здійснюють ОРД, коли вони діють від імені відповідного органу	Виключно в межах компетенцій або процесуального доручення наданого керівником відповідного органу

На підставі аналізу цієї таблиці пропонуємо наступну класифікацію:

1) за підставами виникнення:

- законне – підставою виникнення виступає закон;
- добровільне/договірне – підставою виникнення виступає договір;

2) за ступенем необхідності:

- обов'язкове;
- необов'язкове/факультативне;

3) за інтересами осіб, яких представляють:

- представництво фізичних осіб;
- представництво юридичних осіб;
- представництво держави та ін. [13, с. 51];

4) за ознаками представника, представництво, що здійснюється:

- батьками;
- піклувальниками;
- опікунами;
- співучасниками;
- усиновлювачами;
- адвокатами;
- іншими фізичними особами;

5) за ознаками довірителів:

- заявників;
- сторін (позивача/відповідача);
- третіх осіб;
- зацікавлених осіб;
- органів та осіб, котрі захищають права, свободи/інтереси других осіб [12].

Окрім того, можна зустріти поділ осіб, права свободи/інтереси яких захищають їх законні представники в суді:

- неповнолітні особи віком від 14 до 18 років, а також особи, цивільна дієздатність яких обмежена, їх представниками можуть бути відповідно їх батьки, усиновлювачі, піклувальники чи інші особи, визначені законом;
- малолітні віком до 14 років, а також недієздатні фізичні особи, представниками котрих виступають їх батьки, опікуни/усиновлювачі, інші особи, визначені законодавством;
- особи, визнані судом безвісно відсутніми, у суді представниками яких виступають опікуни, що призначені для опіки над їхнім майном;
- спадкоємці особи, котра померла/оголошена померлою, якщо спадщина ще ніким не була прийнята.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ПРЕДСТАВНИЦТВА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

2.1. Правова природа самопредставництва у цивільному процесі

Розгляд даного питання розпочнемо з того, що становлення самопредставництва як інституту відбулося через внесення змін до розділу правосуддя Основного Закону держави [1], а також набрання чинності Закону України від 18 грудня 2019 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення можливостей самопредставництва в суді органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб незалежно від порядку їх створення» [13], а також внесення змін до ЦПК України від 2017 року [2].

Шпак М. переконаний, що даний інститут носить суперечний характер, оскільки породжує колізію стосовно виняткового представництва адвокатом у суді, якщо не брати до уваги виключення, передбачені законом [14, с. 74].

Мішакіна Л. не підтримує думку Шпака М., зазначаючи, що прийняття законотворцем норми відносно самопредставництва надає можливість юридичній особі захищатися власними силами, проте на практиці існують випадки, коли через тривалість процесу чи через брак юридичної освіти у керівника вона (юридична особа) просто не може займатися справою, тоді її інтереси може представляти юрист, котрий працює в її штаті, але із дотриманням адвокатської етики та букви закону [15].

Не можна оминати увагою й Закон України «Про адвокатуру й адвокатську діяльність», п. 9 ч. 1 ст. 1 якого зазначає, що «представництво – вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні реалізації прав і обов’язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві, в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами, прав і обов’язків потерпілого під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, а також прав і обов’язків потерпілого,

цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні» [16].

Слушною видається думка Ханик-Посполітак Р. Ю. Вчена вважає, що одна й та ж особа в одному й тому ж процесі не може мати кілька процесуальних статусів, а тому вживання терміну «самопредставництво», на її думку, не є правильним, адже порушує принцип «процесуальної несумісності». Звідси стає очевидним, що особа не може одночасно бути і учасником справи, і своїм представником. Суть представництва ж полягає в тому, щоб одна особа представляла інтереси іншої перед чимось/кимось. У цивільному судочинстві це представлення перед судом інтересів учасника справи, який повинен свої інтереси не представляти, а відстоювати/захищати. А тому вчена робить наголос на тому, що важливим виступає словосполучення «брати участь», а не «представляти себе» в суді [11, с. 51].

Сєверова Є., навпаки вважає, що особи, які через певні перешкоди самотійно не можуть захищати власні права/свободи, реалізують своє право за допомогою законного представника [17, с. 33].

Цікавими видаються думки Дяченка С., Рябченка Ю. та Самілик Л. Науковці розглядають цивільне процесуальне представництво як форму надання правової допомоги, при якій відповідно до форми процесуальних дій одна особа допомагає іншій, представляючи її інтереси, але й у цивільних справах її повноваження набувають сили [18, с. 80].

Судова практика у розгляді цивільних справ Верховного Суду (надалі – ВС) та вищих спеціалізованих судів демонструє той факт, що «у випадку участі керівника юридичної особи на підставі довіреності, а не установчих документів, такий представник без адвокатського посвідчення не допускається до провадження» [19; 20].

Отже, реалізація «самопредставництва» в суді юридичної особи можливе, коли представник (керівник/інша уповноважена особа) діє на підставі установчого документу (статуту/положення) або закону.

Погоджуємося із думкою Дяченко С. В., що «варто продовжувати реформування інституту самопредставництва юридичних осіб у цивільному процесі. Доцільно провести уніфікацію та створити однозначність між усіма нормативно-правовими актами, що регулюють інститут самопредставництва юридичних осіб» [21, с. 54].

Відмітимо, що нова редакція ЦПК України передбачає, що паралельно з представництвом через адвоката йде самопредставництво йде. Тобто друге не виключає перше і навпаки.

2.2. Особливості та сутність договірного представництва у цивільному судочинстві

Відповідно до ч. 2 ст. 60 ЦПК України «Представником у суді може бути адвокат або законний представник. Під час розгляду спорів, що виникають з трудових відносин, а також справ у малозначних спорах (малозначні справи) представником може бути особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність» [3].

На думку Діденко Л. В. цивільним процесуальним представником виступає особа, котра вчиняє процесуальні дії в інтересах та від імені довірителя [22, с. 96].

У цивільному судочинстві загальновідомо, що існує позовне (спрошене/загальне), наказне й окреме провадження. Не виникає жодних сумнівів, що законне представництво і самопредставництво (досліджувалося у попередньому питанні) допускаються у всіх вище зазначених видах провадження й у всіх судових інстанціях. Законодавець їх не обмежує, особливо це стосується самопредставництва, яке виступає конституційним правом особи.

Що ж стосується договірного/добровільного представництва, то тут не все так просто. Попередній ЦПК УРСР 1963 р. не обмежував представництва в суді по видах провадження та категоріях справ. ЦПК України від 2004 року

передбачав виключно єдиний випадок, коли не допускалося представництво – це справи, що стосувалися усиновлення (ч. 1 ст. 38 у старій редакції). Проте, на думку Світличної Г. О. у даній категорії справ все ж можливе представництво, але виключно при обов’язковій присутності заявника в судовому засіданні [23, с. 41].

У ст. 61 ЦПК України законотворець передбачив тих осіб, котрі не можуть виступати представниками. Так, до них належать особи:

- 1) котрі беруть у справі участь як свідок, перекладач, спеціаліст, експерт, секретар судового засідання, помічник судді, що веде справу;
- 2) котрі в даній справі представляють/представляли другу особу, інтереси якої в даній справі суперечать інтересам її довірителя;
- 3) котрі під час проведення медіації відносно цивільно-правового спору виступають/були медіаторами, у справі, що розглядається тепер в суді;
- 4) котрі працюють працівниками підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, слідчими, прокурорами, суддями [3].

На сьогоднішній день ч. 4 ст. 294 ЦПК України виглядає наступним чином: «Справи окремого провадження суд розглядає за участю заявника і заінтересованих осіб. Справа про розірвання шлюбу за заявою особи, засудженої до позбавлення волі, може бути розглянута судом за участю представника такої особи» [3]. Звідси напрашується висновок, що виключно справа про розірвання шлюбу за заявою особи, котра засуджена до позбавлення волі, а не навпаки, може розглядатися за участю представника. Відповідно виходить так, що всі решту справ окремого провадження повинні розглядатися лише за особистої участі заявника та зацікавлених осіб.

У підсумку вважаємо, що на сьогодні оновлені норми ЦПК України від 2017 року стосовно договірнього представництва прописані наступним чином: його застосування можливе як у наказному, так й позовному провадженні (спрощеному/загальному). В окремому провадженні можливе ж тільки законне представництво і самопредставництво, що на наше переконання є недоцільним. А тому, вважаємо, що законотворцю обов’язково слід внести зміни у ст. 58

ЦПК України, надавши учасникам справи можливість брати особисто/через представника у судовому процесі в справах позовного (спрощеного/загального), наказного та окремого провадження.

2.3. Процесуальні аспекти участі законних представників у судовому процесі за цивільним процесуальним законодавством України

Національне законодавство про адвокатуру передбачає, що провідною важливою функцією діяльності адвоката виступає надання ним юридичної допомоги через представництво інтересів клієнта в цивільному судочинстві, зокрема, у сфері трудових, сімейних, земельних, житлових, цивільних та інших правових відносин.

Так, відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» «представництво – вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні реалізації прав і обов’язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві, в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами, прав і обов’язків потерпілого під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, а також прав і обов’язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні» [16].

Допомога адвоката на сьогоднішній день є затребуваною не лише в Україні, але й у всьому світі. Основною процесуальною функцією, котра покладається на нього в цивільному судочинстві, виступає функція представництва.

Заборовський В. В. зазначає, що в цивільному процесі краще виходити з похідного характеру виникнення в адвоката-представника повноважень, аніж із його процесуальної залежності від особи, інтереси якої він представляє [24, с. 163].

Макушкіна О. Е. вважає, що адвокат в цивільному судочинстві «виступає не за особу, яку він представляє, а поряд із нею і володіє в процесі власними процесуальними правами та обов'язками» [25, с. 15].

Керуючись ст. 60 ЦПК України бачимо, що представником у суді може виступати як адвокат, так й законний представник. Винятком виступає представництво у спорі, що виникає із трудових правовідносин та справ із малозначних спорів, де представником може бути особа з вісімнадцяти років, котра володіє цивільною процесуальною дієздатністю, а також представництво законним представником для малолітніх/неповнолітніх й осіб, котрі визнані у судовому порядку недієздатними/обмежено дієздатними.

Зауважимо, що відповідно до оновлення, яке пережив у 2017 році ЦПК України та інші процесуальні кодекси, з 1 січня 2020 року було запроваджено представництво органів державної влади/органів місцевого самоврядування в судах виключно прокурорами/адвокатами.

Як вже йшлося раніше, відповідно до ст. 15 ЦПК України, громадяни/люди в суді мають право вести справу виключно через представника/адвоката, що відповідно виступає питанням персональної відповідальності останнього. Слід відмітити, що на практиці притягнення до цивільно-правової відповідальності процесуальних представників за неякісне ведення ним справи виступає практично особливими/унікальними випадками.

Бек У. та Добош З. вважають, що адвокат, на противагу іншим учасникам цивільного судочинства володіє більшими гарантованими чинним законодавством можливостями стосовно збирання доказів через направлення адвокатського запиту та його подання крізь Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему [26, с. 7].

Відмітимо, що у контексті розгляду процесуального становища законних представників, чинний ЦПК України визначає, що завданням процесуального представництва є захист у суді прав, свобод/законних інтересів недієздатних/обмежено дієздатних громадян.

Слушно підмітив Антонюк С. А., що «за проблемою, можливі і суттєві зловживання з боку піклувальників та адвокатів з корисливих мотивів. Аналогічні сумніви можна висловити щодо адвоката, призначеного судом в якості представника особи, визнаної в установленому порядку безвісно відсутньою, а замість безвісно відсутньої особи у суді виступає інша особа, якій передано в довірче управління майно» [27, с. 122].

На жаль, на практиці трапляються непоодинокі випадки, коли правова/правнича допомога, котру надають клієнтам адвокати, може бути неякісною. Від дій такого некваліфікованого представника/адвоката для особи можуть настати несприятливі/шкідливі наслідки, а найголовніше, що порушені законні права, свободи/інтереси особи так можуть бути й не відновлені.

Відповідно до ст. 59 ЦПК України «Права, свободи та інтереси малолітніх осіб віком до чотирнадцяти років, а також недієздатних фізичних осіб захищають у суді відповідно їхні батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, визначені законом.

Права, свободи та інтереси неповнолітніх осіб віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть захищати у суді відповідно їхні батьки, усиновлювачі, піклувальники чи інші особи, визначені законом. Суд може залучити до участі в таких справах неповнолітню особу чи особу, цивільна дієздатність якої обмежена» [3].

Окрім того, відповідно до ч. 4 ст. 3 ЦПК України не має зворотної дії в часі закон, котрий прописує нові обов'язки, скасовуючи/звужуючи права, що належать учасникам судового процесу, або обмежуючи їх використання. А тому, починаючи з 1 січня 2019 року представництво у судах першої інстанції здійснюється виключно адвокатами. Також не слід забувати про дату відкриття відповідного провадження та дію норм у часі, оскільки нові норми не повинні обмежувати прав будь-якого учасника справи, котрими вони володіли на момент відкриття провадження. Також варто звернути увагу, що для громадян, котрі з будь-яких причин не хочуть/не можуть використати правову/правничу допомогу чи хочуть самотійно брати участь у справі, навіть, маючи

представника, можуть скористатися самопредставництвом (особиста участь у судовому засіданні). Для юридичної особи самопредставництво – це можливість участі у справі через свого керівника/члена виконавчого органу, що уповноважений діяти від її імені відповідно до положення, статуту, закону [28, с. 50–51].

Ми погоджуємося з думкою Гудової А. В., яка зазначає, що стосовно того, що «адвокат у цивільному судочинстві займає самостійне процесуальне становище, яке характеризується ознаками відносної самостійності, оскільки, з одного боку, він наділений правом самостійно обирати способи та засоби надання правової допомоги своєму клієнтові, а з іншого – такі способи та засоби повинні бути основані на законних підставах» [29, с. 77].

Таким чином, адвокат як представник учасника цивільного процесу та як його суб'єкт, котрий реалізує конституційне право особи на судовий захист та як професійний юрист, який володіє достатніми знаннями/досвідом й надає під час судового засідання кваліфіковану правову/правничу допомогу, несе відповідальність ефективність, своєчасність та якість процесуальної діяльності. Вбачаємо за доцільне доповнити п. 1 ст. 60 ЦПК України положенням, відповідно до якого адвокат як представник особи виступає одним із основних суб'єктів процесу, що надає кваліфіковану правову/правничу допомогу та здійснює захист законних прав/інтересів сторін/третіх осіб в цивільному судочинстві.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕДСТАВНИЦТВА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ В УКРАЇНІ

З метою вирішення тих проблемних питань, які на сьогодні стоять перед законотворцем у площині законодавчого удосконалення інституту представництва за ЦПК України, вбачаємо за доцільне розглянути зарубіжне законодавство з даного питання.

Одразу ж хочемо відмітити, що у порівнянні з українським законодавством, європейське законодавство відносно даного правового інституту значно суворіше, більш того, в окремих випадках представництво в суді через адвоката є виключним, а не лише обов'язковим. Є й такі держави, за законодавством яких, якщо сторона цивільно-правового спору не представлена адвокатом, то вона не володіє процесуальними правами.

Медведев К. зазначає, що альтернативою вище зазначеним судовим процесам виступають процеси, де особи можуть без залучення адвоката брати участь, а саме «представництво *per se*», відповідно до якого особа в судовому процесі самостійно представляє свої інтереси. Такий підхід властивий для країн Північної Європи та системи англосаксонської правової сім'ї. Ґрунтуючись на твердженні, що кожен у будь-яких життєвих обставинах, в яких опиняється, повинен нести за себе відповідальність, він носить романтичний відтінок [30].

Для країн Континентальної Європи є обов'язковою у процесі участь кваліфікованого представника, що слугує передумовою справедливого та ефективного судочинства, успіху особи в судовому процесі.

Обов'язковим юридичним представництвом у цивільному судочинстві вважає й римська система права.

Для прикладу, відповідно до Цивільного процесуального уложення ФРН (§ 78) при вирішенні цивільних справ у суді землі/ландгерхті, у вищих судах землі/оберландгеріхті, у Федеральному Верховному суді, адвокат виступає обов'язковим представником сторін/третіх осіб [31]. Таким чином, в цій країні

за загальним правилом сторони/треті особи цивільні справи ведуть виключно через адвокатів. Самопредставництво у Німеччині заборонено.

Для ведення справи в суді в Іспанії теж треба обов'язково залучати адвокатів, яких там називають «Procurador»/«Abogado». За іспанським законодавством фізична особа може не звертатися за допомогою адвокатів тільки у тому випадку, якщо сума позову не перевищує 900 євро. Привертає увагу той факт, що за законодавством цієї країни особи, яким попри безкоштовну досудову юридичну консультацію надається безоплатна правова допомога, ще й, окрім того, одержують фінансову допомогу на оплату гонорарів адвокатам.

В Італії практично всі сторони судового процесу повинні мати адвокатів. Без нього сторона може розпочати процесуальні дії виключно у тих справах, де сума спору менша за 1,1 тис. євро, або ж у випадку, якщо позивач виявиться кваліфікованим італійським адвокатом.

Відсутня вимога відносно представництва адвокатом у цивільних справах Та відповідно особам надається право особисто подавати позов до суду у Норвегії, Фінляндії та Швеції. Більш того, в останній країні відсутня адвокатська монополія в тому сенсі, що юрист/законний представник мають бути адвокатом/членом адвокатури.

Не є обов'язковим, щоб представник сторони був фахівцем у галузі права й у Данії. Проте, з метою забезпечення ефективного судочинства вищий та регіональний суди вправі самостійно встановлювати обов'язкове юридичне представництво. На тепер через представника/юридичного фахівця в данських судах ведуться практично всі цивільні справи. Така ж тенденція прослідковується й у Швеції [30].

Суто через адвокатів ведуться цивільні справи в Франції (ст. 751, 755, 899, 975, 982 ЦПК Франції) [32]:

- у трибуналах великої інстанції;
- в апеляційних судах;
- у Касаційному суді.

Беручи до уваги те, що у таких країнах судові процеси без адвоката не можливі, їх стали називати адвокатськими.

Якщо детально проаналізувати та узагальнити практику європейських країн, то дійдемо висновку, що встановлені у цих державах правила відносно обов'язкового представництва в суді забезпечують:

- ✓ насамперед, ефективне здійснення правосуддя, адже відомо, що судочинство може затримуватися й сповільнюватися сторонами/будь-якою зі сторін, котрі не ознайомлені із практичними аспектами судового провадження та процесуальними правилами, чим можуть спричинити шкоду не тільки собі, але й протилежній стороні, внаслідок чого виникає негативний вплив на правосуддя загалом;

- ✓ функціонування правової системи, що має відношення до посилення прецедентного права, для чого потрібно залучати до судового провадження саме юридичних фахівців;

- ✓ захист споживачів, адже законодавець, перш за все, вважає необхідним, аби всі передбачені державою стандарти професійних правничих послуг зберігалися, а правила їх надання сумлінно та професійно виконувалися.

Поруч із тим, серйозним витратам на послуги адвоката дозволяє запобігти самопредставництво, а на загальний рівень юридичної освіченості населення може вплинути інститут представництва *«per se»*, як це відбувається у Великій Британії.

У новій редакції ЦПК України поєднаний європейський досвід багатьох країн, а тому переконані, що кожен з них позитивно вплине на становлення ефективної сучасної української системи правосуддя.

Можна підвести підсумок, що в цивільному процесі України адвокатське представництво відповідає нормативному досвіду багатьох високорозвинених європейських країн, котрі упроваджуючи адвокатську монополію, першочергово переслідували мету надання якісної правової/правничої допомоги, що мала зробити більш ефективним захист суб'єктивних прав, свобод/інтересів, а не лише прискорити розгляд цивільних справ.

На підставі проведеного дослідження стає очевидним, що на противагу європейському законодавству, рівень адвокатської монополії в Україні значно нижчий, ніж в інших державах, які ми розглянули. У переважній більшості з них представництво через адвоката є обов'язковим. Вбачаємо за доцільне імплементувати позитивний досвід країн Європейського Союзу з метою покращання здійснення українського цивільного судочинства та виведення порядку розгляду й вирішення цивільних справ на більш високий рівень.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в цивільному процесуальному праві інститут представництва виступає одним із способів реалізації права на судовий захист, котре надає особі чинне законодавство. У цивільному судочинстві під ним розуміють діяльність однієї особи/представника в інтересах та від імені другої особи/довірителя, що врегульована чинним національним цивільним процесуальним законодавством.

Проаналізувавши різні погляди науковців, вбачаємо за доцільне навести наступні істотні ознаки, що відбивають сутність досліджуваного інституту:

- представник виступає в інтересах та від імені особи, котру представляє;
- представник здійснює права/обов'язки особи, котру представляє;
- дії, вчинені представником, виступають обов'язковими для особи, котру представляє;
- представник діє у рамках наданих йому законом повноважень і у здійсненні деяких із них може бути обмежений;
- його дії спрямовуються на захист невизнаних, оспорюваних та порушених прав/інтересів як довірителя, так й суспільних/державних інтересів.

Відмітимо, що нова редакція ЦПК України передбачає, що паралельно з представництвом через адвоката йде самопредставництво йде. Тобто друге не виключає перше і навпаки.

На сьогодні оновлені норми ЦПК України від 2017 року стосовно договірному представництву прописані наступним чином: його застосування можливе як у наказному, так й позовному провадженні (спрощеному/загальному). В окремому провадженні можливе ж тільки законне представництво і самопредставництво, що на наше переконання є недоцільним. А тому, вважаємо, що законотворцю обов'язково слід внести зміни у ст. 58 ЦПК України, надавши учасникам справи можливість брати особисто/через

представника у судовому процесі в справах позовного (спрощеного/загального), наказного та окремого провадження.

Адвокат як представник учасника цивільного процесу та як його суб'єкт, котрий реалізує конституційне право особи на судовий захист та як професійний юрист, який володіє достатніми знаннями/досвідом й надає під час судового засідання кваліфіковану правову/правничу допомогу, несе відповідальність ефективність, своєчасність та якість процесуальної діяльності.

Вбачаємо за доцільне доповнити п. 1 ст. 60 ЦПК України положенням, відповідно до якого адвокат як представник особи виступає одним із основних суб'єктів процесу, що надає кваліфіковану правову/правничу допомогу та здійснює захист законних прав/інтересів сторін/третіх осіб в цивільному судочинстві.

У новій редакції ЦПК України поєднаний європейський досвід багатьох країн, а тому переконані, що кожен з них позитивно вплине на становлення ефективної сучасної української системи правосуддя.

Можна підвести підсумок, що в цивільному процесі України адвокатське представництво відповідає нормативному досвіду багатьох високорозвинених європейських країн, котрі упроваджуючи адвокатську монополію, першочергово переслідували мету надання якісної правової/правничої допомоги, що мала зробити більш ефективним захист суб'єктивних прав, свобод/інтересів, а не лише прискорити розгляд цивільних справ.

На підставі проведеного дослідження стає очевидним, що на противагу європейському законодавству, рівень адвокатської монополії в Україні значно нижчий, ніж в інших державах, які ми розглянули. У переважній більшості з них представництво через адвоката є обов'язковим. Вбачаємо за доцільне імплементувати позитивний досвід країн Європейського Союзу з метою покращання здійснення українського цивільного судочинства та виведення порядку розгляду й вирішення цивільних справ на більш високий рівень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 02.04.2022).
2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 48, ст. 436. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#n2> (дата звернення: 02.04.2022).
3. Цивільний процесуальний кодекс України 18 березня 2004 року № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2004, № 40–41, 42, ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.04.2022).
4. Дубчак Н. С. Загальна характеристика правових послуг, що надаються юридичними клініками. *Держава і право*. 2012. Вип. 56. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/64094/14Dubchak.pdf?sequence=1> (дата звернення: 02.04.2022).
5. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / ред. кол. О. С. Мельничук. Київ: Наукова думка, 1983. Т. 4. 656 с.
6. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: «Укр. енциклопедія», 2002. Т. 4. 720 с.
7. Якимчук О. В. Представництво юридичних осіб у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 081 Право. Київ, 2021. 253 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/18800/6/dis.pdf> (дата звернення: 02.04.2022).
8. Васильєв С. В. Цивільний процес України : навч. посіб. К. : Центр учб. л-ри, 2015. 344 с.

9. Поліщук М. Г. Поняття та значення процесуального представництва в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 145–147. URL: http://lsei.org.ua/8_2020/37.pdf (дата звернення: 02.04.2022).
10. Фурса С. Я., Щербак С. В., Євтушенко О. І. Цивільний процес України: Проблеми і перспективи: Науково-практичний посібник. Київ : Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2013. 448 с.
11. Ханик-Посполітак Р. Ю. Представництво в цивільному процесі за новим Цивільним процесуальним кодексом України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2018. Том 1. С. 50-54.
12. Види представництва у цивільному процесі. URL: <http://studies.in.ua/civilnij-proces/4653-vidi-predstavnictva-u-civilnomu-proces.html> (дата звернення: 02.04.2022).
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення можливостей самопредставництва в суді органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб незалежно від порядку їх створення : Закон України від 18 грудня 2019 року № 390-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2020, № 15, ст. 95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/390-20#Text> (дата звернення: 02.04.2022).
14. Шпак М.В. Окремі законодавчі пропозиції щодо реформування інституту професійного представництва адвоката у цивільному процесі. *Актуальні проблеми цивільного та господарського судочинства в аспекті судово-правової реформи : матеріали науково-практичної конференції студентів та аспірантів*, м. Харків, 24 листопада 2017 р. ; за заг. ред. К.В. Гусарова. Харків : ТОВ «Оберіг», 2017. С. 73–74.
15. Мішакіна Л. Т. Самопредставництво юридичної особи в суді. *Юрист і Закон*. № 21. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA012770 (дата звернення: 17.04.2022).

16. Про адвокатуру й адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2013, № 27, ст. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#top> (дата звернення: 17.04.2022).
17. Сєверова Є. С. Представництво як засіб реалізації громадянами своїх прав: від Римського до сучасного права України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. Київ, 2001. Вип. 13. С. 33–35.
18. Дяченко С.В., Рябченко Ю.Ю., Самілик Л.О. Цивільний процес України : практикум. Ірпінь : Університет державної фіскальної служби України, 2020. 316 с.
19. Ухвала Верховного Суду від 01 лютого 2018 р. по справі № 236/1048/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71952633> (дата звернення: 17.04.2022).
20. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 20 листопада 2017 р. по справі № 236/1048/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70845914> (дата звернення: 17.04.2022).
21. Дяченко С. В. Самопредставництво юридичної особи в цивільному процесі: судова практика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6. С. 52–55. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2021/15.pdf (дата звернення: 17.04.2022).
22. Діденко Л. В. Договірне представництво у цивільному процесуальному праві. *Часопис цивілістики*. Випуск 15. С. 95–97. URL: <http://www.clj.nuoua.od.ua/archive/15/22.pdf> (дата звернення: 17.04.2022).
23. Світлична Г. О. Новели інституту представництва в цивільному судочинстві: проблеми теорії та правозастосування. *Актуальні питання цивільного та господарського права : науково-практичний журнал*. 2007. № 1 (2). С. 41–47.

24. Заборовський В. В. Особливості правового статусу адвоката-представника в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія ПРАВО*. Випуск 35. Частина II. Том 3, 2015. С. 161–168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_35%282.3%29_42 (дата звернення: 29.04.2022).
25. Макушкина Е. Э. Право адвоката на сбор доказательств : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс». Томск, 2007. 27 с.
26. Бек У., Добош З. Основні стадії доказової діяльності адвоката у цивільному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1. С. 4–7. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/1/2.pdf> (дата звернення: 29.04.2022).
27. Антонюк С. А. Правовий статус адвоката як процесуального представника в цивільному судочинстві України. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, 2019. № 21. С. 119–124. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/147/139> (дата звернення: 29.04.2022).
28. Полуніна О. О. Правнича допомога та представництво в суді виключно адвокатом як новація цивільного процесу. *Новели цивільного процесуального кодексу України : [Електронне видання] матер. кругл. столу (Одеса, 26 березня 2018 р.)* / за заг. редакцією д.ю.н., проф. Н.Ю. Голубевої ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Фенікс, 2018. 112 с. С. 50–51.
29. Гудова А. В. Проблемні питання надання правничої допомоги в цивільному процесі. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2021. Випуск 67. С. 73–78. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/248463/245788> (дата звернення: 29.04.2022).

- 30.Медведєв К. Представництво per se в цивільному судочинстві Європи.
Юридична Газета Online. 20 грудня 2017. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/predstavnictvo-per-se-v-civilnomu-sudochinstvi-evropi.html> (дата звернення: 29.04.2022).
- 31.Zivilprozessordnung. URL : <http://www.gesetze-im-internet.de/zpo/index.html>
(дата звернення: 03.05.2022).
- 32.Code de Procédure Civile (France).
URL: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070716&dateTexte=20080118> (дата звернення: 03.05.2022).